

Februari 2019

MAAND VAN DE PALLIATIEVE ZORG BRUSSEL

Illustratie: Sabien Clement

Voorwoord

“De bekende schrijver Isaac Asimov zei het zo: “Life is pleasant, death is peaceful. It’s the transition that’s troublesome.” Het leven is aangenaam, de dood is vredig, het is de overgang die moeilijk is.

Het lijkt een boutade, maar er schuilt natuurlijk wel een stukje waarheid in. We zijn vergankelijke wezens, maar dat is niet makkelijk om te aanvaarden. Brussel is natuurlijk een piepjong gewest met een gemiddelde leeftijd van 37 jaar, zeker in vergelijking met Vlaanderen en Wallonië. Toch zijn we ons maar al te goed bewust van de groeiende vergrijzing in Brussel. Tegen 2040 zouden we 290.000 zestigplussers hebben en verwachten we een aanzienlijke stijging van de tachtigjarigen. En 2040, dat klinkt als een ver-van-ons-bedshow. Maar er zijn nu al 50.000 Brusselaars ouder dan tachtig. En tachtig is natuurlijk een indrukwekkende leeftijd, tachtig is prachtig, maar ook ééntje die een aantal antwoorden op bepaalde noden vereist.

Zo herinner ik me een erg mooie aflevering van Topdokters, het bekende programma, waarin prof. dr. Distelmans ook aan bod kwam samen met de 96-jarige Johanna. Een Brusselse, die naar goede Brusselse gewoonte en zelfs op die leeftijd, niet op haar mondje gevallen was. En haar dochter zat er naast en die zei: “Ze was een maand geleden zo verdrietig.” Johanna vulde direct aan met haar lizig Brussels accent: “Alles zat een beike tegen.”

En toen zei ze het tegen professor Distelmans: “Ik moet u zo hard bedanken.” Want inderdaad, ze straalde en ze lachte weer, zelfs op

96-jarige leeftijd, dankzij de goede zorgen die ze in ons dagcentrum TOPAZ gekregen had.

Maar er zijn ook momenten dat het lot keert en dat palliatieve zorg nodig is. Uit onderzoek blijkt dat zeven op tien palliatieve patiënten in België het liefst thuis willen sterven. Om de mensen te ondersteunen in deze moeilijke periode in hun leven is er nood aan kwaliteitsvolle palliatieve thuiszorg.

In deze brochure zult u heel wat inspiratie vinden wat u kan helpen bij zulke moeilijke momenten. We zijn met de overheid kwalitatief en kwantitatief gaan investeren in dat aanbod. We bieden een schare mogelijkheden aan, rond onder andere cultuursensitieve palliatieve zorg, expo’s en cultuur en concrete workshops zoals training in voorafgaande zorgplanning. Omdat zoals Asimov schreef: de overgang soms moeilijk is maar ook omdat we er van overtuigd zijn dat het einde van het leven geen peilloos drama hoeft te zijn, maar wel minder moeilijk, minder lastig, minder zwaar kan gemaakt worden.

Ik wil van harte de initiatiefnemers, prof. dr. Distelmans, de palliatieve thuiszorgteams, de teamartsen die hen ondersteunen, de verpleegkundigen, psychologen en levensbeschouwelijke consulenten bedanken voor hun goede zorgen.

Hartelijk dank aan alle vrijwilligers en zorgwerkers die die taak ter harte nemen.

VGC-Collegelid bevoegd voor Gezondheid

”

Situering

Om de palliatieve en levenseindezorg in het Brussels Hoofdstedelijk Gewest meer in de kijker te zetten, roept het Brusselse Expertise Levenseinde (Br.E.L.) voor de derde maal februari uit tot de **Maand van de Palliatieve Zorg**. Door middel van verschillende activiteiten over levenseindezorg waaronder vormingen, filmvoorstelling, tentoonstelling, studiedag, debat, etc. brengen we palliatieve zorg in een Brusselse context onder de aandacht.

Br.E.L. ondersteunt in de Brusselse regio de brede bevolking, de patiënt, de mantelzorger en de hulpverlener op vlak van levenseindebeslissingen en levenseindezorg.

Tijdens de Maand Palliatieve Zorg willen we dan ook alle betrokken actoren bereiken en interessante uitwisselingsmomenten mogelijk maken.

Br.E.L. is de Brusselse campus van zes organisaties die werken rond en in dialoog kunnen treden over het levenseinde: het palliatief netwerk van de regio Brussel-Halle-Vilvoorde zijnde het Forum Palliatieve Zorg, supportief en palliatief dagcentrum TOPAZ, palliatieve thuiszorgequipe Omega, LevensEinde InformatieForum (LEIF), ULteam (Uitklaring Levenseindevragenteam) en de Leerstoel “Waardig Levenseinde” van deMens.nu aan de VUB. We werken intensief samen met W.E.M.M.E.L. (expertisecentrum “Waardig Levenseinde”) en besteden bijzondere aandacht aan de Brusselse context.

Br.E.L.

Sainteletteplein 17 - 1000 Brussel (vierde verdieping)

GSM 0473 24 63 70

info@brel.center

Coördinator: Hannie Van den Bilcke

Euthanasie door een gitzwarte komische bril? Filmvoorstelling van The farewell party

4 februari

Een groep vrienden in een bejaardentehuis in Jeruzalem bouwen een machine waarmee je euthanasie kunt uitvoeren. Hiermee willen ze een vriend aan een waardig einde helpen. Maar zodra de overige bewoners lucht krijgen van het bestaan van deze machine, vragen veel meer mensen om hulp. Nu komen de vrienden voor een emotioneel dilemma te staan. Een gitzwarte komedie over vriendschap en afscheid nemen. Een must-see die internationaal gelauwerd werd! Na de film bespreken we de eerste indrukken na met een koffie en een zoetje.

Waar en wanneer

4 februari van 14u tot 16u in Lokaal Dienstencentrum De Rotonde, Van Overbekelaan 164, 1083 Ganshoren

Prijs gratis

Inschrijvingen info@brel.center of 02 456 82 07

In samenwerking met LDC De Rotonde

Permanente LevensEinde InformatieForum: praktische hulp bij uw voorafgaande zorgplanning

6 februari

Een vrijwillig medewerker van LEIF staat u graag persoonlijk te woord om te luisteren naar al uw vragen en informatie te geven over mogelijke beslissingen bij het levenseinde en het neerschrijven van uw wensen.

Waar en wanneer

6 februari van 13u tot 16u in Lokaal Dienstencentrum
De Ronde, Van Overbekelaan 164, 1083 Ganshoren

Prijs gratis

Inschrijvingen info@brel.center of 02 456 82 07

In samenwerking met LDC De Ronde en LEIF

Education in Palliative Care Congres: Mijn script? Levensende zorg in eigen regie

7 februari

Het unieke EPC-congres ‘Education in Palliative Care’ waarbij het ‘leren’ over palliatieve zorg en levensende beslissingen centraal staat, wordt voor een 4de keer georganiseerd. In dit congres gaan we inhoudelijk in debat met elkaar en met een deskundig panel over het thema **zorg op maat, de basis van palliatieve zorg**. Key note sprekers zijn Gily Coene, Prof. aan de vakgroep wijsbegeerte en moreelwetenschappen van de VUB en huisarts en onderzoeker Dirk Lafaut. In het praktijkgedeelte in de namiddag leren we in workshops hoe we hiermee als patiënt, naaste en als zorgverlener kunnen leren omgaan. De workshops zijn divers qua doelgroepen (kinderen, personen met dementie, ouderen, psychiatrische patiënten, familie van patiënten,...) en qua invalshoek (interview, rollenspel, contextueel werken, etc.).

Waar en wanneer 7 februari, van 9u tot 17u, in Odisee, Warmoesberg 26, 1000 Brussel

Prijs € 110, € 55 voor studenten

Inschrijvingen www.epc-congres.be

In samenwerking met Odisee Hogeschool, Erasmus Hogeschool, Forum Palliatieve Zorg, Leerstoel “Waardig Levensende” van deMens.nu aan de VUB

Training in voorafgaande zorgplanning

8 februari

Een interactieve sessie voorafgaande zorgplanning bedoeld voor zorgverleners (in de thuiszorg, residentiële zorg, ziekenhuizen,...). Volgende thema's komen zowel theoretisch als praktisch aan bod: toelichting bij de 5 correcte wilsverklaringen en tot welke mogelijkheden ze leiden; voor wie zijn ze bestemd, met wie worden ze ingevuld; welke zijn de troeven en hindernissen van deze wilsverklaringen; uitleg over vertegenwoordiger en vertrouwenspersoon; hoe brengen we deze wilsverklaringen aan bij de zorgvragers; hoe communiceren met de zorgvrager en zijn naasten?

Praktisch: de vormingssessie is opgevat als een tweeluik, met een luik vorming (1u) en een luik training (2u op interactieve wijze en met roloefeningen a.h.v. casussen). Deze sessie wordt begeleid door een procesbegeleider (van LEIF) en een acteur/actrice.

Waar en wanneer 8 februari van 13u tot 16u,
huisvandeMens Brussel

Prijs gratis, maximum 15 deelnemers

Inschrijvingen info@brel.center of 02 456 82 07

In samenwerking met LEIF

Palliatieve zorg en musea: een warme vriendschap. Bezoek aan de tentoonstelling van Maurice Wyckaert in de KMSKB

14 februari

De Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België (Brussel) ijveren ervoor dat iedereen – over handicap, cultuur, taal, etc. heen – op een persoonlijke en aangepaste manier het museum kan bezoeken. Daarom werkten ze een programma uit op maat van palliatieve patiënten en hun familie en begeleiders. Op 14 februari bezoeken we samen de tentoonstelling van Maurice Wyckaert. Hij creëert ‘innerlijke landschappen’ die een explosie van licht en kleur zijn. We gaan met deze werken en met elkaar in gesprek en vertrekken hierbij van een persoonlijke interpretatie en reflectie. Voor palliatieve patiënten, familie en begeleiders!

Waar en wanneer

14 februari om 14u, KMSKB, Regentschapsstraat 3, 1000 Brussel

Prijs gratis, maximum 15 deelnemers

Inschrijvingen info@brel.center of 02/456 82 07

In samenwerking met KMSKB en TOPAZ

Fysiopathologie van symptomen in de palliatieve zorg

14 februari

Het postgraduaat palliatieve zorg is een praktijkgerichte opleiding die bestaat uit een basismodule Palliatief referent en een verdiepingmodule Palliatief deskundige. De opleiding is sterk wetenschappelijk onderbouwd en richt zich tot alle beroepsgroepen in de gezondheidszorg. Zorgverleners in de palliatieve zorg maar ook andere verpleegkundigen of paramedici kunnen deelnemen aan losse sessies waaronder deze over fysiopathologie door palliatief deskundige C. Van Meerhaeghe. In de les focussen we op hoe we als verpleegkundige of zorgverlener in palliatieve zorg omgaan met lichamelijke pijn en frequent voorkomende symptomen zoals kortademigheid, nausea, braken, slikstoornissen, constipatie... De aanpak van pijn, gastro - intestinale problemen, respiratoire ongemakken, vocht en voeding, komen aan bod.

Waar en wanneer Op 14 februari van 9u tot 16u in Odisee, Warmoesberg 26, 1000 Brussel

Prijs € 135

Inschrijvingen 02 609 37 37, gpv@odisee.be en www.odisee.be/gpv

In samenwerking met Odisee Hogeschool Brussel, Erasmushogeschool Brussel en Forum Palliatieve Zorg

Misvattingen over euthanasie omwille van psychisch lijden

15 februari

Vanuit praktijksituaties belichten we een aantal misvattingen rond euthanasie omwille van psychisch lijden. Het diverse panel zal bestaan uit een ervaringsdeskundige, een psychiatrisch verpleegkundige, een Brusselse huis/LEIFarts en een psychiater.

Waar en wanneer 15 februari van 12u tot 14u, in Muntpunt, Munt 6, 1000 Brussel

Prijs 5 € (inclusief broodjeslunch)

Inschrijvingen info@brel.center of 02 456 82 07

In samenwerking met Muntpunt, Erasmus Hogeschool Brussel

ZorgKnoopPunt: Palliatieve zorg en vragen rond het levenseinde? Je staat er niet alleen voor.

19 februari

Een ZorgKnoopPunt van het Brusselse Overleg Thuiszorg (BOT) gewijd aan verschillende palliatieve diensten van Br.E.L. zoals vzw. Omega. Omega is de palliatieve thusequipe in Brussel-Halle-Vilvoorde die tracht de levenskwaliteit thuis van de ongeneeslijk zieke patiënt en zijn naaste omgeving te optimaliseren. Met praktische hulp, tips en emotionele ondersteuning van de patiënt, zijn naaste omgeving en hulpverleners helpen ze het leven en de thuiszorg zo goed en zinvol mogelijk te maken. Frank Schweitser, filosoof en hoofdverpleegkundige van Omega en TOPAZ licht toe waarna we samen stil staan bij mogelijke belemmeringen bij het inschakelen van de juiste diensten.

Waar en wanneer

19 februari van 10u tot 12u, in WZC Huize Sint Monika, Blaesstraat 91, 1000 Brussel

Prijs gratis

Inschrijvingen via BOT bij silke.partous@botvzw.be

In samenwerking met Brussels Overleg Thuiszorg vzw

VUB-debat: Hoe bespreekbaar kan ik de dood maken?

20 februari

In het kader van het Franse jaar aan de VUB organiseren we een debat over de landsgrenzen heen. Een divers panel waaronder Prof. Dr. Luc Deliens, ethicus Frank Delvaux en Franse filosoof/ethicus André Comte de Sponville staan samen met moderator en journalist Johny Vansevenant stil bij vragen als hoe visueel bespreekbaar kan het overlijden en de dood zijn, welke evoluties zijn er en hoe bespreekbaar kan en moet je de dood met de patiënt en zijn omgeving maken.

Waar en wanneer 20 februari van 16u tot 18u in de Galerie Ravenstein 40/41, 1000 Brussel

Prijs gratis

Inschrijvingen info@brel.center of 02/456 82 07

In samenwerking met VUB, Brusselse Federatie voor Palliatieve Zorg

Medisch-psychologische benadering van het lijden van de verzorgende: verhoog de veerkracht

21 februari

Het postgraduaat palliatieve zorg is een praktijkgerichte opleiding die bestaat uit een basismodule Palliatief referent en een verdiepingmodule Palliatief deskundige. De opleiding is sterk wetenschappelijk onderbouwd en richt zich tot alle beroepsgroepen in de gezondheidszorg. Bij wijze van inleiding in het thema verkennen we samen met psychotherapeute Gerke Verthriest het wat, waarom, wie en hoe van zorg voor de zorgenden. We exploreren de verschillende soorten bronnen van veerkracht. Vervolgens zoomen we uitgebreid in op onze persoonlijke sterktes. Zelfkennis is immers het begin van alle wijsheid!

De dag is een mix van (een beetje) theorie en (veel) oefeningen die het reflecteren en leren van elkaar stimuleren.

Waar en wanneer

Op 21 februari van 9u tot 13u in Odisee, Warmoesberg 26, 1000 Brussel

Prijs € 135

Inschrijvingen 02 609 37 37, gpv@odisee.be en www.odisee.be/gpv

In samenwerking met Odisee Hogeschool Brussel, Erasmushogeschool Brussel en Forum Palliatieve Zorg

Communicatie en begeleiding: training van gespreksvaardigheden

21 februari

Het postgraduaat palliatieve zorg is een praktijkgerichte richting die bestaat uit een basismodule Palliatief referent en een verdiepingsmodule Palliatief deskundige. De opleiding is sterk wetenschappelijk onderbouwd en richt zich tot alle beroepsgroepen in de gezondheidszorg. In deze tweedaagse vorming trainen we samen met psycholoog Erik Verliefde onze gespreksvaardigheden zowel in de context patiënt en familie, als binnen het interdisciplinaire team. Door middel van rollenspel en observatieopdrachten worden vaardigheden zoals luisteren, concretiseren, parafrasen, ... aangeleerd. Een slecht nieuws gesprek voeren, stilstaan bij de non-verbale communicatie, omgaan met de emoties van patiënt en familie,

Waar en wanneer

Op 21 februari van 14u tot 18u en op 28 februari van 9u tot 18u in Odisee, Warmoesberg 26, 1000 Brussel

Prijs € 135

Inschrijvingen 02 609 37 37, gpv@odisee.be en www.odisee.be/gpv

In samenwerking met Odisee Hogeschool Brussel,

Palliatieve zorg bij personen met een migratie achtergrond

21 februari

Er is nog veel onbekend over palliatieve zorg onder migranten. Goede palliatieve zorg voor migranten vraagt kennis en communicatievaardigheden van de betrokken artsen en zorgverleners enerzijds en meer zelfmanagement van migranten anderzijds.

In deze vorming gaan we na waar migranten en zorgverleners tegenaan lopen bij palliatieve zorg o.a.

- Tegenstrijdigheid in wens over informeren over diagnose en prognose
- Wisselende ideeën over (curatief) doorbehandelen
- Wisselende ideeën over morfinegebruik
- Voorkeur voor zorg door familie
- Onbegrip overname behandeling van specialist naar huisarts
- Onbekendheid en moeite met begrippen palliatieve sedatie en euthanasie

Naziha Maher is sinds 1 maart 2005 werkzaam bij Kom Op Tegen Kanker (KOTK), als projectcoördinator Diversiteit / psychosociale zorg naar migranten en etnisch culturele minderheden toe.

Waar en wanneer 21 februari van 13u tot 16u in Huis voor Gezondheid, Lakensestraat 76, 1000 Brussel

Prijs € 10

Inschrijvingen info@brel.center of 02 456 82 07

In samenwerking met Huis voor Gezondheid Brussel

Through arts we care

28 februari

Op 28 februari organiseren IN/FINITY (het kunstproject van het supportief en palliatief dagcentrum TOPAZ), KMSKB en VUB een internationale conferentie rond een innovatieve en inclusieve aanpak van 'kunst- en zorg-projecten'. 's Ochtends spreken enkele pioniers uit het veld over de huidige discours, methodologieën en 'good practices'. In het facultatieve namiddagdeelte openen we het debat naar het publiek met thematische inspiratietafels die elk een 'hot topic' binnen het 'kunst- en zorg-domein' behandelen.

Waar en wanneer

28 februari van 9u30 tot 16u in KMSKB,
Regentschapsstraat 3, 1000 Brussel.

Prijs 5€ (+15€ lunch – optioneel)

Inschrijvingen www.kmskb.be

In samenwerking met TOPAZ, IN/FINITY, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten Brussel, Vrije Universiteit Brussel, huisvandeMens Brussel

Through arts we care

Expo

28 februari tot 28 maart

De voorbije drie jaar nodigde het “IN/FINITY” project kunstenaars uit alle disciplines uit om binnen het supportief en palliatief dagcentrum TOPAZ in residentie te werken. De tentoonstelling toont niet alleen het werk dat tijdens het IN/FINITY project werd gecreëerd, maar toont ook hun/onze aanpak en ervaringen in het werken met kunst binnen een zorgsetting. De tentoonstelling behandelt alle vragen en thema’s die tijdens de loop van het project boven kwamen drijven en bekijkt hoe kunst een katalysator voor dialoog, inspiratie en creativiteit in het dagcentrum werd.

Waar en wanneer

Van 28 februari tot 28 maart dagelijks in De Markten,
Oude Graanmarkt 5, 1000 Brussel

Prijs gratis

Inschrijvingen /

In samenwerking met TOPAZ, IN/FINITY, De Markten,
huisvandeMens Brussel

Feestelijke afsluiter van de Maand Palliatieve Zorg met een vernissage van de expo “Through arts we care”

28 februari

Opening van de expo “Through Arts We Care” met boekpresentatie en gesprek met de IN/FINITY kunstenaars met o.a. Christian Bakalov, Jorge Leon, Naomie Kerkhove, Emi Kodama, Rudi Meulemans, ORACLE, Michael Schmid, Vera Tussing, ...

Waar en wanneer 28 februari vanaf 17u30 in De Markten, Oude Graanmarkt 5, 1000 Brussel

Prijs gratis

Inschrijvingen info@brel.center of 02 456 82 07

In samenwerking met TOPAZ, IN/FINITY, De Markten, huisvandeMens Brussel

www.leif.be

www.waardiglevenseinde.eu

www.ulteam.be

www.vzwomega.be

www.dagcentrum-topaz.be

kalender

4 februari	Filmvoorstelling “The farewell party”, LDC De Ronde Ganshoren
6 februari	Permanentie LEIF, LDC De Ronde Ganshoren
7 februari	Congres Education in Palliative Care, Odisee
8 februari	Training in voorafgaande zorgplanning, huisvandeMens Brussel
14 februari	Bezoek aan de tentoonstelling van Maurice Wyckaert, KMSKB Brussel Fysiopathologie van symptomen in de palliatieve zorg, Odisee
15 februari	Lunchdebat “Misvattingen over euthanasie omwille van psychisch lijden”, Muntpunt
19 februari	ZorgKnoopPunt “Palliatieve zorg en vragen rond het levenseinde? Je staat er niet alleen voor.”, WZC Huize Sint Monika
20 februari	VUB-debat: “Hoe bespreekbaar kan ik de dood maken?”, Galerie Ravenstein Brussel
21 februari	Medisch-psychologische benadering van het lijden van de verzorgende, Odisee Communicatie en begeleiding: training van gespreksvaardigheden, Odisee Palliatieve zorg bij personen met een migratie achtergrond, Huis voor Gezondheid Brussel
28 februari	Symposium: Through arts we care, KMSKB Brussel Communicatie en begeleiding: training van gespreksvaardigheden, Odisee Feestelijke afsluiter van de Maand Palliatieve Zorg, De Markten Brussel
28/2 - 28/3	Expo: Through arts we care, De Markten Brussel

Onze partners

